

**ALEŚ PUSZKIN – CZOŁOWA POSTAĆ
BIAŁORUSKIEJ AWANGARDY?**
**АЛЕСЬ ПУШКИН – ГЛАВНЫЙ ПЕРСОНАЖ
БЕЛОРУССКОГО АВАНГАРДА?**
**ALES' PUSHKIN – THE LEADING FIGURE
OF THE BELARUSIAN AVANT-GARDE?**

Anna Kuleszewicz

Instytut Wschodni, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań – Polska,
kuleszewicz.anna@gmail.com

Abstract: *Avant-garde*, a rebellious band of new trends and tendencies in art that appeared in the early 20th century, lasted for years being transformed, yielding the new forms of expression. It is also a trend of art most often associated with contemporary Belarusian art (partially due to “school of Vitebsk”, Marc Chagall and Kazimir Malevich), still enjoying popularity in the country. One of the most recognizable Belarusian artists is Ales Pushkin, born in 1965 in Bobr, associated with the Achremczuk’s National School of Music and the Arts in Minsk and Vitebsk artistic environment. Pushkin is known for his indomitable, rebellious attitude towards the state regime. For many observers, art amateurs and even art critics, the character of his work immediately resembles *avant-garde*. However, as some researchers noted, Pushkins’ art enters a new dimension, paving the way towards new horizons of contemporary (*avant-garde*?) art of Belarus.

Słowa kluczowe: awangarda, Aleś Puszkin, Białoruś, Witebsk, performance, białoruska sztuka współczesna.

Ключевые слова: авангард, Алесь Пушкін, Беларусь, Витебск, перформанс, белорусское современное искусство.

Keywords: *avant-garde*, Ales Pushkin, Belarus, Vitebsk, performance, Belarusian modern art.

Aleś Puszkin, artysta i performer, jest jedną z najbardziej rozpoznawalnych postaci współczesnej sztuki białoruskiej, znany z buntowniczej postawy wobec reżimu (początkowo – sowieckiego, obecnie – reżimu Aleksandra Łukaszenki), szokującego, bezkompromisowego. Nie sposób zaprzeczyć, iż Puszkin wyróżnia się pośród innych białoruskich artystów i malarzy. Ile jednak jest w jego sztuce awangardy, a w nim samym – awangardzisty? W poniższym artykule przedstawiona zostanie sylwetka Alesia Puszkina wraz z analizie jego twórczości w kontekście tego, silnie związanego z Białorusią, nurtu artystycznego.

Awangarda w sztuce – istota nurtu

Awangarda narodziła się na początku XX wieku, jako zespół trendów i tendencji w sztuce buntujący się przeciwko wszystkim dotychczasowym stylom, celowo odbiegający od rzeczywistości, próbujący wypracować nowy język wyrazu. To właśnie kreacja odmiennej, swoistej wizji awangardowego świata, odmienność i nierzadko szokujący charakter nurtu pozwoliły nadać nazwę pochodzącą z języka francuskiego – *avant garde*, „straż przednia”. Wkrótce nurt zaczął rozszerzać się na wiele kierunków, m.in. futuryzm, ekspresjonizm, kubizm, dadaizm, sztuka konceptualna, konstruktywizm, mimo to, badacze próbowali wyodrębnić zespół cech wspólnych dla wszystkich gałęzi awangardy. Stefan Morawski, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, wymienił następujące wyróżniki: pionierstwo, pogardę dla wcześniej przyjętych kanonów sztuki oraz zdystansowane podejście do sztuki zasadnej, tendencje do teoretyzowania na temat przedsięwzięć artystycznych, czerpania inspiracji z nauki i techniki oraz postrzegania sztuki jako determinanta rozwoju społecznego¹.

Mimo prób poszukiwania wspólnych cech oraz ram awangardy, różnorodność artystycznych zjawisk, jakie ów nurt sobą objął, nie pozwoliły jeszcze wypracować jednej definicji, jaka w pełni wyczerpywałaby jej temat oraz zadowalała wszystkich badaczy. Owa trudność w definiowaniu może wynikać z tego, iż wszelkie przeznaczone do tego celu narzędzia nie są odpowiednie, gdyż wykształcone zostały na podstawie tradycyjnego podejścia dla sztuki, a te awangarda odrzuciła².

Pomimo, iż największy rozkwit awangardy nastąpił po zakończeniu I wojny światowej, nurt stał się przedmiotem natężonego zainteresowania badaczy dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych³. Stało się tak głównie za sprawą wzrostu liczby wydarzeń artystycznych, często o charakterze radykalnym, których twórcy starali się nawiązać do nurtu powstałego na początku stulecia. Jednakże, awangarda nie pozostała taką samą, pod wpływem czasu, bolesnych doświadczeń XX stulecia, przemian społecznych i postępu technicznego, sama zmieniała swój wyraz, rozszerzała ramy, przygarniała pod swoje skrzydła zupełnie nowe formy artystycznego wyrazu, takie jak happeningi, performance, sztukę video czy pop-art,

¹ Z. Bauman, *Ponowoczesność, czyli o niemożliwości awangardy*, [w:] *Awangarda w perspektywie postmodernizmu*, red. G. Dziamski, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1996, s. 12.

² R. W. Kluszczyński, *Awangarda – rozważania teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997, s. 21.

³ *Ibidem*, s. 9.

z czasem opatrzone przydomkiem „antysztuki”, neo-awangardy lub też Wielkiej Awangardy⁴.

Awangarda swoje miejsce znalazła także w Rosji, a później w Związku Radzieckim, początkowo za sprawą konstruktywizmu, powstałego w Rosji w 1913 r., reprezentowanego m.in. przez W. Tatlina⁵. Głębsza refleksja na temat awangardy została w ZSRR podjęta wraz ze zmianą polityki kulturalnej, jaka nastąpiła po śmierci Stalina i XX zjeździe KPZR, a w ogólnych tendencjach wyobraźnia artystyczna zyskała możliwość wzbić się ponad ramy narzuconego wcześniej realizmu socjalistycznego⁶.

Białoruś pod znakiem awangardy

Wśród nurtów sztuki awangarda jest jednym z najsilniej związanych oraz najczęściej kojarzonych z Białorusią⁷. To na Białorusi mieszkał i tworzył przez pewien czas Kazimierz Malewicz, rosyjski malarz polskiego pochodzenia⁸, jeden z czołowych artystów awangardy, twórca suprematyzmu (kierunku w sztuce abstrakcyjnej)⁹, autor słynnego obrazu „Czarny kwadrat”. Na Białorusi także, w niewielkiej miejscowości Łoźno, położonej około 40 kilometrów od Witebska, urodził się w 1887 r. Marc Chagall, malarz żydowskiego pochodzenia, jeden z czołowych reprezentantów kierunków takich jak kubizm czy internacjonalizm¹⁰. Zdaniem Natalii Szarangowicz, kierownik mińskiego Centrum Sztuki Współczesnej, Białoruś jest jednym z punktów, w których formowało się klasyczne pojęcie awangardy¹¹. Wykształciło się nawet pojęcie „Szkoły witebskiej”, z samym miastem związanych był szereg znamienitych artystów, a najsłynniejszym związkiem ich skupiających był powstały na początku lat 20. „UNOWIS”¹².

⁴ Ibidem, s. 9.

⁵ *Konstruktywizm w Polsce 1923–1926 ze zbiorów Muzeum Sztuki w Łodzi*, red. J. Zagrodzki, Biuro Wystaw Artystycznych w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1978, s. 10.

⁶ R. W. Kluszczyński, op. cit., s. 9.

⁷ Н. Белохвостик, *Весь белорусский авангард*, [w:] źródło elektroniczne: <http://www.kp.by/daily/26222/3105823/> (26.12.2016).

⁸ M. Porębski, *Historia sztuki w zarysie*, t.: *Wiek XIX i XX*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 1988, s. 343–346.

⁹ *Kazimir Malevich – Russian Painter*, *Encyclopedia Britannica*, [w:] źródło elektroniczne: <https://www.britannica.com/biography/Kazimir-Malevich> (28.12.2016).

¹⁰ Н. Белохвостик, op. cit.

¹¹ Ibidem.

¹² Pełna nazwa związku brzmiała „Утвердители нового искусства”. Założony został przez Kazimierza Malewicza, który opublikował manifest związku w 1921 r., por. О. Кузина, *Витебский авангард, или Витебская школа*, [w:] źródło elektroniczne: <http://www.artvitebsk.by/content/витебский-авангард-или-витебская-школа> (29.12.2016).

Awangarda na Białorusi ponowny rozkwit przeżyła także w latach 60., a za symboliczny moment rozpoczęcia nowego etapu przyjmuje się przyjazd do Witebska artysty Aleksandra Sołowiowa¹³, który był członkiem Związku Artystów Republiki Białoruś, zasłużonym dla sztuki działaczem Związku Radzieckiego, a także wieloletnim głównym artystą w Teatrze im. Jakuba Kołasa. Nazywany jest „pierwszym witebskim artystą-awangardzistą”, zasłynął połączeniem sztuki abstrakcyjnej z realizmem, a o jego działalności mówi się „twórczość poza czasem”¹⁴.

Tradycję „UNOWISU” próbowano kontynuować także na początku lat 90. Sztuka awangardowa jest jednak wciąż obecna w przestrzeni artystycznej Białorusi, o czym świadczyć może chociażby wielka wystawa „100 lat białoruskiej awangardy” zorganizowana w 2014 r. w mińskim Muzeum Sztuki Współczesnej¹⁵. Podczas wystawy przedstawiono pracę niemalże 100 artystów, ekspozycje podzielono na odpowiednie ramy czasowe, a jednym z celów wystawy było ukazanie jak „tradycyjne łączy się ze współczesnym”¹⁶.

Aleś Puszkin – życie i twórczość

Aleś Puszkin jest jednym z najbardziej wyrazistych i kontrowersyjnych artystów współczesnej Białorusi. Urodził się w 1965 r. w Bobrze (obwód miński). W 1978 r. rozpoczął naukę w Państwowej Szkole Muzyki i Sztuki im. Achremczuka w Mińsku, a w 1983 r. został studentem Wydziału Malarstwa Monumentalnego i Dekoratorstwa w Białoruskim Państwowym Instytucie Artystyczno-Teatralnym¹⁷. Jego buntownicza natura ujawniła się jeszcze podczas nauki szkolnej, gdy w 1982 r. uczestniczył w spontanicznej demonstracji przeciwko arbitralności przejawianej przez szkolną administrację¹⁸. Swoje studia był zmuszony przerwać w 1984 r., gdy został zmobilizowany do Armii Radzieckiej i wcielony do wojsk walczących w Afganistanie. Jego demobilizacja nastąpiła dopiero dwa lata później, wówczas powrócił do studiowania¹⁹. Buntownicza natura Puszkina dała o sobie znać ponownie w 1988 r., gdy zaczął uczestniczyć w ruchu studenckim, biorąc aktywny udział w przygotowaniach do obchodów „Dziadów-88”, które miały się odbyć na Cmentarzu Wschodnim w Mińsku. Przyłapany na roznoszeniu ulotek, został 28 kwietnia

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Н. Белохвостик, *op. cit.*

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ А. Пушкін, *Біяграфія і крытыка*, [w:] źródło elektroniczne: <http://www.pushkin.by/abia/bia.htm> (29.12.2016).

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

osadzony w areszcie na 5 dni, jednakże niebawem go zwolniono²⁰. Pierwszy performance artysty został zorganizowany 5 kwietnia 1989 r. i miał na celu upamiętnienie 71 rocznicy powstania Białoruskiej Republiki Ludowej. W tym też czasie Puszkin, wychodząc z murów uczelni na ulicę, przedstawił manifest „soc-artu” (jak sam nazywał swoją ówczesną twórczość) w sztuce białoruskiej²¹, był to plakat z przekreśloną flagą Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Ludowej z 1951 r. z dopisanym hasłem „Dość socjalistycznej, odrodzimy narodową Białoruś!”²². Owe wydarzenie spotkało się ze zdecydowaną reakcją władz państwowych: w prasie ukazywało się wiele artykułów krytykujących Puszkiną²³, a Prezydium Rady Najwyższej BSRR uchwaliło, 31 kwietnia 1989 r., nowy dekret wnoszący zmiany do kodeksu postępowania administracyjnego, na podstawie której zwiększeniu uległy kary za wykorzystywanie nie tylko niezarejestrowanych flag, ale również emblematów i proporczyków²⁴. Kolejne wystawy oraz performance artysta organizował w murach swojej uczelni. Jedną ze słynniejszych była przedstawiona w 1990 r. wystawa prac nazwanych mianem „sztuk deklaracyjnych”, za pomocą których Puszkin wyraził swój protest przeciwko totalitarnemu obliczu ZSRR. W ramach pracy dyplomowej przemałował hol w Republikańskiej muzycznej szkole-internacie im. Achremczuka w Mińsku²⁵.

Okres witebski

Po obronie pracy dyplomowej Aleś Puszkin został skierowany do pracy do Witebska – miasta artystycznie najmocniej związanego z awangardą. To właśnie tam artysta zorganizował swoją pierwszą osobistą wystawę sztuki dekoracyjnej (soc-artu), poprzedzoną „performancjami soc-artu” o nazwach „7 listopada”, „Witebsk za kratami”, „Wiosna”, „Wolność”, „Miłość”, a całość sam autor określa jako nowy krok w post-radzieckiej sztuce Witebska, a wraz z „soc-artem” do miejscowej sztuki wkroczyła „Przebudowa, Głosność, Demokracja”²⁶. Całą wystawę, dzięki staraniom historyka sztuki i pierwszego kuratora artysty, Larysy Michniewicz, ówczesnie przewodniczącej Witebskiej Fundacji Kultury, została w całości przewieziona do Grodna²⁷. Niestety, dyrektor grodzieńskie-

²⁰ Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 968. – Воп. 1. – Спр. 2327. – Арк. 22-23, [w:] źródło elektroniczne: <http://www.narb.by/rus/search> (27.12.2016).

²¹ А. Пушкін, *op. cit.*

²² А. Кръжановский, *Страсти по Пушкину*, „Знамя юности”, 27 марта 1989, s. 2.

²³ *Страсти не улеглись*, „Вечерний Минск”, 21 апреля 1989, s. 3.

²⁴ В Президиуме Верховного Совета БССР, „Вечерний Минск”, 4 апреля 1989, s. 1.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ А. Пушкін, *op. cit.*

²⁷ *Ibidem.*

go Muzeum Historyczno-Archeologicznego, Helena Sołowiowa, zamknęła wystawę, ponieważ część prac miała nie spełniać wymogów cenzorów z Komitetu Partii. Puszkina zmuszony był przewieźć swoje obrazy do Mińska²⁸.

W 1991 r., po upadku Związku Radzieckiego, gdy niepodległa Białoruś uznała „Pogoń” za symbol państwowy, Aleś Puszkina ogłosił oficjalnie koniec „Soc-artu”. W roku następnym, działając wraz z „Białoruską Katolicką Hramadą” zajął się restauracją i rekonstrukcją fresków w katedrze pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Mohylewie. Wkrótce odbyły się też kolejne indywidualne wystawy artysty: 25 marca 1992 r. w Mińsku w Domu Literatów oraz w Mohylewie, w październiku tegoż samego roku. W marcu 1993 r., dzięki wsparciu mieszkających w Ameryce białoruskich emigrantów, artysta otworzył w Witebsku swoją pierwszą prywatną galerię malarstwa współczesnego, nazwaną „U Puszkina”²⁹.

Dobra passa w działalności artysty skończyła się po 1994 r., gdy stanowisko prezydenta kraju objął Aleksander Łukaszenka oraz dokonała się zmiana konstytucji. W listopadzie 1995 r. Aleś Puszkina zorganizował w swojej galerii zjazd Białoruskich Nacjonalistów. W konsekwencji galeria została zamknięta. Ostatnia wystawa malarza w Witebsku – „Biografia” odbyła się w lutym 1997 r. Następnie artysta, wraz ze wszystkimi swoimi obrazami wyjechał do rodzinnej miejscowości Bobr³⁰.

Buntownik po raz drugi

Zmiana władzy i systemu politycznego ponownie obudziły w Aleśiu Puszkynie duszę buntownika przeciwko systemowi. Mimo, iż porzucił Witebsk, nie zrezygnował z kontrowersyjnej, buntowniczej, niekiedy szokującej działalności. Tuż po przeprowadzce do Bobru artysta zaczął zawieszać na swoim domu olbrzymią, biało-czerwono-białą flagę, co nie wzbudzało sympatii władz białoruskich. O artyście zrobiło się również głośno, gdy w 1999 r., w obliczu kończącej się I kadencji prezydenta Aleksandra Łukaszenki, zorganizował happening, przywożąc pod jego siedzibę na taczce gnój, dołączając do tego zestawu przebitą widłami fotografię prezydenta oraz kartkę z napisem „Dla Prezydenta Łukaszenki”. Ów happening, nazwany „Nawóz dla prezydenta” skończył się dla Puszkina karą grzywny i więzienia³¹.

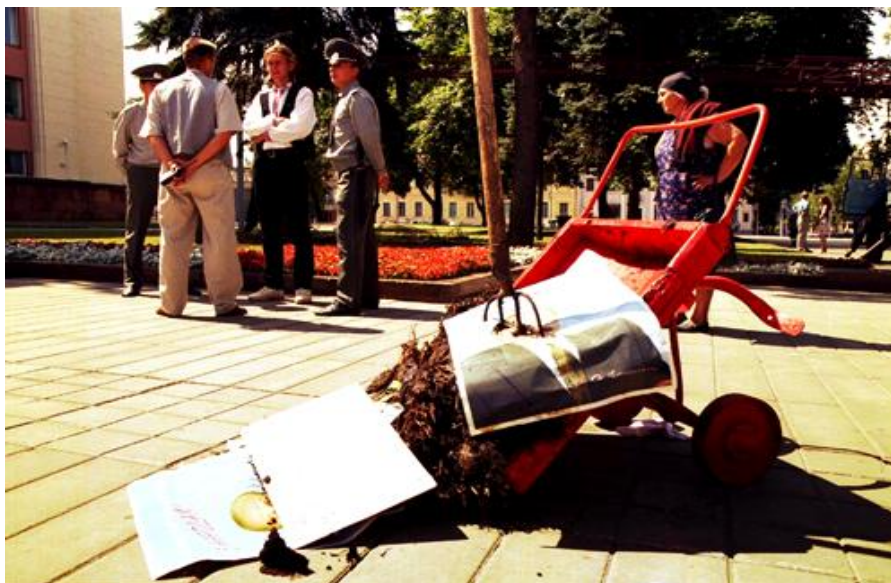
²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ 10 лет самому громкому перформансу Алеся Пушкіна „Навоз для президента”, Marketing.by, [w:] źródło elektroniczne: <http://marketing.by/keysy/10-let-samomu-gromkomu-performansu-alesya-pushkina-navoz-dlya-prezidenta/> (31.12.2016).

Fot. 1. Happening „Nawóz dla prezydenta”. Źródło elektroniczne: <http://marketing.by/keysy/10-let-samomu-gromkomu-perfomansu-alesya-pushkina-navoz-dlya-prezidenta/> (31.12.2016).

Inną akcją, której udało się zyskać spory rozgłos (choć nie tak głośny, jak w przypadku „Nawozu dla Prezydenta”) Puszkin przygotował z okazji 60. Rocznicy ponownego zajęcia ziem białoruskich przez wojska Związku Radzieckiego. Była to seria portretów białoruskich narodowców, którzy oficjalnie zostali uznani przez władze za kolaborantów III Rzeszy. Jako, iż artyście nie udało się zdobyć pozwolenia na oficjalne urządzenie wystawy, swoje prace rozstawił przed głównym wejściem do Państwowego Muzeum Sztuki w Mińsku³². Innego artystycznego skandalu Puszkin dokonał w 2000 r., malując dla cerkwi w Bobrze fresk obrazujący Sąd Ostateczny. Wśród diabłów i grzeszników umieścił siebie, prezydenta Aleksandra Łukaszenkę oraz metropolitę mińskiego Filareta³³. Fresk został w krótkim czasie zamalowany.

³² M. Piwowar, *Wzloty i upadki białoruskiego artysty*, [w:] źródło elektroniczne: <http://www.rp.pl/artykul/77861-Wzloty-i-upadki-bialoruskiego-artysty.html> (01.01.2017).

³³ R. Pawłowski, *Asterix i Łukaszenko*, [w:] źródło elektroniczne: <http://wyborcza.pl/duzyformat/1,127290,4834923.html?as=4&ias=5&startsz=x&disableRedirects=true> (02.01.2017).

Fot. 2. Nieistniejący już fresk autorstwa Alesia Puszkina z cerkwi w Bobrze. Wśród grzeszników widoczny jest m.in. prezydent Aleksander Łukaszenka oraz metropolita miński Filaret.

Źródło elektroniczne: <http://www.pushkin.by/rospis/jpg/push17.jpg> (01.01.2017).

Prac, happeningów oraz performancé'ów Aleś Puszkina ma na swoim koncie znacznie więcej, za swoją działalność niejednokrotnie skazywany był na karę grzywny lub więzienia. Jednakże wszelkie skandale i zatargi z władzami przysporzyły mu popularności i dziś jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych artystów-malarzy współczesnej Białorusi, także poza granicami swojej ojczyzny. Wystawy artysty organizowane były w wielu krajach Europy, m.in. w Polsce, Niemczech, Rosji czy Szwecji³⁴. W 2007 r. polski reżyser Aleksander Fidyk postanowił uczynić Alesia Puszkina bohaterem filmu dokumentalnego *Białoruski walc*³⁵.

Awangarda czy coś więcej?

Wraz ze wzrostem popularności Alesia Puszkina pojawiało się coraz więcej ocen jego prac i widowisk, krytyki, recenzji, podnoszono także

³⁴ Puszkina Aleś, Invest Art, [w:] źródło elektroniczne: <http://invest-art.pl/artysci/puszkina-ales/> (02.01.2016).

³⁵ *Białoruski Walc*, Film Polski, [w:] źródło elektroniczne: <http://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4222492> (31.12.2016).

kwestię sklasyfikowania całokształtu twórczości artysty. Czy malarza można opisać jako czołowego przedstawiciela współczesnej Białoruskiej awangardy? Wszak jego prace i happeningi zawierają odpowiednią dozę nietuzinkowości, szokują, wykraczają poza pewne normy, demaskują, niekiedy ośmieszają.

Białoruski historyk sztuki i wykładowca Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego w Wilnie, Siarhej Hareucki, określił Alesia Puszkiną mianem „headlinera³⁶ białoruskiej awangardy”, odnosząc się do artysty przede wszystkim w kontekście słynnego fresku z cerkwi w Bobrze³⁷. Jednakże zdaniem części krytyków, twórczość Alesia Puszkiną wykracza także poza pewne ramy samej awangardy. Zdaniem dziennikarza i krytyka sztuki, Piotry Wasileuskiego, Aleś Puszkin w swojej twórczości odróżnia się, zarówno od „awangardzistów”, jak i „klasyków”, którzy „uważają, że przed nimi sztuki w ogóle nie było, a wszystko zaczyna się od nich samych”, natomiast Aleś Puszkin opisuje siebie jako „spadkobiercę całej sprawy, rozpoczętej wiele pokoleń przed nim”³⁸. Nazywa artystę „naturalnym awangardzistą”, w którym amatorzy sztuki dostrzegają prawdziwego mistrza tradycji realistycznej³⁹.

Dogłębszej analizie twórczości Alesia Puszkiną dokonała Olga Szparaga, która w swej analizie zwróciła uwagę na rolę upolitycznienia swojej sztuki przez artystę. Jak zauważa badaczka, sam polityczny „art-performance” jest zjawiskiem występującym w historii sztuki już od kilku dziesięcioleci (samo pojęcie pochodzi z lat 50., a forma wyrazu przeniknęła do sztuki w latach 70. XX w.), a przypisywany mu wymiar polityczny związany jest z praktykami awangardy lat 20. XX wieku⁴⁰. Zwrot ku awangardzie jest zjawiskiem znanym w nieoficjalnej białoruskiej sztuce lat 80., a najbardziej znaną artystyczną parę, czerpiącą z awangardy i wykorzystującą performance, tworzyli Ludmiła Rusowa oraz Igor Kaszkurewicz, autorzy projektu „Zmartwychwstanie Malewicz”, realizowanego pod koniec lat 80. w Witebsku i Mińsku⁴¹. Aleś

³⁶ *Headliner* (ang.) – określenie używane w odniesieniu do artystów będących „główną gwiazdą” danego wydarzenia czy obszaru artystycznego.

³⁷ В. Ракіцкі, *Чаму абарваўся раман беларускіх мастакоў з уладай?*, [w:] źródło elektroniczne: <http://www.svaboda.org/a/camu-abarvausia-raman-bielaruskich-mastakou-z-uladaj/28121476.html> (01.01.2016).

³⁸ П. Васілеўскі, *Прасьпект Пушкіна*, „Дзеяслоў” 2003, № 4.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ О. Шпарага, *Алесь Пушкін: акцыя „Подарок президенту «За пяцілетний плодотворный труд!»*”, 1999, [w:] źródło elektroniczne: <http://zbor.kalektar.org/11/> (02.01.2016).

⁴¹ *Ibidem*.

Puszkina, który do „stolicy” białoruskiej awangardy przybył w 1990 r., z pewnością zetknął się z owymi awangardowymi trendami i podobnie jak tandem Rusowej i Kaszkurewicz, zastosował sztukę performance’u. O ile jednak wspomniany tandem tworzył konceptualną sztukę performance’u, zaadresowaną od artystów dla artystów, o tyle Aleś Puszkina zapragnął nadać jej nowy, znacznie szerszy wymiar oraz zaadresować ją do znacznie większego grona odbiorców. Dlatego koniecznym było upolitycznienie sztuki, związanie jej z określonym społecznym porządkiem. Szparaga zauważa, iż właśnie ten zabieg pozwolił Puszkiniowi wyjść poza ramy nonkonformizmu lat 80. i zwrócić się ku następującej „sztuce politycznej”, co zakreśliło zupełnie nowy horyzont we współczesnej sztuce Białorusi⁴². Jaką jednak rolę w owym „nowym horyzoncie” Puszkina pełni awangarda? Zdaniem Szparagi, analizującej happening „Nawóz dla Prezydenta”, awangarda była dla artysty niezbędna, gdyż dzięki niej udało mu się podkreślić teatralny i artystyczny charakter akcji.

W tym momencie Puszkina widział ją [sztukę awangardy] jako obywatelską, a nawet narodową w swej formie, zawierającą w sobie elementy mistyki voodoo, z pomocą której rzucał on wyzwanie swoim politycznym przeciwnikom⁴³.

Jednakże, końcowym celem artysty, nie było zastraszenie lub sianie grozy, pragnął on poprzez sztukę wpłynąć na Aleksandra Łukaszenkę oraz udowodnić, że właśnie sztuką można zmieniać świat⁴⁴. Trudno odmówić Alesii Puszkini swoistego ducha awangardy, jednakże w jego twórczości pojawiają się nowe elementy i zabiegi, w których część krytyków upatruje nowego etapu, nowej formy dla białoruskiej sztuki współczesnej. Na zorganizowanej w 2014 r. wystawie „100 lat białoruskiej awangardy” prac Alesia Puszkina jednak zabrakło. Trudno będzie dać jednoznaczną odpowiedź na pytanie „dlaczego?” Być może zdecydowała o tym polityczna nieustępliwość artysty, będącego znanym przeciwnikiem władzy na Białorusi. Być może nie zmieścił się w ramach artystycznych, opracowanych przez organizatorów wystawy. Czy jednak wykroczenie poza narzucone poletko, odnalezienie nowych formacji artystycznych i nadanie nowego kierunku w sztuce nie byłoby marzeniem każdego awangardzisty?

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

Bibliografia

Publikacje polskojęzyczne:

- Bauman Z., *Ponowoczesność, czyli o niemożliwości awangardy*, [w:] *Awangarda w perspektywie postmodernizmu*, red. G. Dziamski, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1996.
- Kluszczyński R. W., *Awangarda – rozważania teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997.
- Konstrukttywizm w Polsce 1923–1926 ze zbiorów Muzeum Sztuki w Łodzi*, red. J. Zagrodzki, Biuro Wystaw Artystycznych w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1978.
- Porębski M., *Historia sztuki w zarysie*, t. III: *Wiek XIX i XX.*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 1988.

Czasopisma rosyjskojęzyczne i białoruskojęzyczne:

- Васілеўскі П., *Прасьпект Пушкіна*, „Дзеяслоў” 2003, № 4.
- Страсти не улеглись*, „Вечерний Минск”, 21 апреля 1989.
- Крыжановский А., *Страсти по Пушкину*, „Знамя юности”, 27 марта 1989.
- В Президиуме Верховного Совета БССР*, „Вечерний Минск”, 4 апреля 1989.

Źródła internetowe (polskojęzyczne i anglojęzyczne):

- Białoruski Walc*, Film Polski, <http://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4222492> (31.12.2016).
- Kazimir Malevich – Russian Painter*, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Kazimir-Malevich> (28.12.2016).
- Pawłowski R., *Asterix i Łukaszenko*, <http://wyborcza.pl/duzyformat/1,127290,4834923.html?as=4&ias=5&startsz=x&disableRedirects=true> (02.01.2017).
- Piwowar M., *Wzloty i upadki białoruskiego artysty*, <http://www.rp.pl/artukul/77861-Wzloty-i-upadki-bialoruskiego-artysty.html> (01.01.2017).
- Puszkin Aleś*, Invest Art, <http://invest-art.pl/artysci/puszkin-ales/> (02.01.2016).

Źródła internetowe (rosyjskojęzyczne):

- 10 лет самому громкому перформансу Алеся Пушкина „Навоз для президента”*, Marketing.by, <http://marketing.by/keysy/10-let-samomu-gromkomu-perfomansu-alesya-pushkina-navoz-dlya-prezidenta/> (31.12.2016).
- Белохвостик Н., *Весь белорусский авангард*, <http://www.kp.by/daily/26222/3105823/> (26.12.2016).
- Кузина О., *Витебский авангард, или Витебская школа*, <http://www.artvitebsk.by/content/витебский-авангард-или-витебская-школа> (29.12.2016).
- Шпарага О., *Алеся Пушкин: акция „Подарок президенту «За пятилетний плодотворный труд!»”*, <http://zbor.kalektar.org/11/> (02.01.2016).

Źródła internetowe (białoruskojęzyczne):

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 968. – Воп. 1. – Спр. 2327. – Арк. 22–23, <http://www.narb.by/rus/search> (27.12.2016).

Пушкін А., *Біяграфія і крытыка*, <http://www.pushkin.by/abia/bia.htm> (29.12.2016).

Ракіцкі В., *Чаму абарваўся раман беларускіх мастакоў з уладай?*, <http://www.svaboda.org/a/camu-abarvausia-raman-bielaruskich-mastakou-z-uladaj/28121476.html> (01.01.2016).

Пушкін А., *Біяграфія і крытыка*, <http://www.pushkin.by/abia/bia.htm> (29.12.2016).

Spis fotografii:

Fot. 1. Happening „Nawóz dla prezydenta”. Źródło elektroniczne: <http://marketing.by/keysy/10-let-samomu-gromkomu-perfomansu-alesya-pushkina-navoz-dlya-prezidenta/> (31.12.2016).

Fot. 2. Nieistniejący już fresk autorstwa Alesia Puszkinia z cerkwi w Bobrze. Wśród grzeszników widoczny jest m.in. prezydent Aleksander Łukaszenka oraz metropolita miński Filaret. Źródło elektroniczne: <http://www.pushkin.by/rospis/jpg/push17.jpg> (01.01.2017).